

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА МІСЦЕМ, РІЧЧЮ АБО ОСОБОЮ ТА ДОПИТУ ЙОГО УЧАСНИКІВ

Леончик Я.Ю.,

к.ю.н., ст. викладач,

Національна академія Служби безпеки України

Запровадження чинним кримінальним процесуальним кодексом негласних слідчих (розшукових) дій (далі НС(Р)Д) надало слідчому низку переваг. По-перше, це дозволило йому безпосередньо пізнавати обставини злочину. По-друге передбачило суттєву оптимізацію взаємодії сил та засобів, що залучаються до їх проведення. Зокрема, слідчий, що приймає участь у проведенні НС(Р)Д здатний самостійно визначати пріоритетність, необхідність, черговість та послідовність здійснення необхідних заходів. Вказане позитивно впливає на кінцевий результат здійснення НС(Р)Д та дозволяє зосередити наявні сили та засоби підрозділів виконавців на цілеспрямованому вирішенні завдань кримінального доказування не розпорошуючи увагу на напрямки роботи, які не цікавлять слідчого. Виходячи з викладеного, надання права слідчому безпосередньо проводити НС(Р)Д із залученням уповноважених підрозділів є досить логічним та обґрунтованим рішенням законодавця. Разом з тим, існує низка організаційно-правових проблем пов'язаних із проведенням НС(Р)Д передбаченої ст. 269 КПК «Спостереження за особою, річчю або місцем».

Під спостереженням за особою, річчю або місцем, законодавцем розуміється візуальне спостереження, що проводиться у публічно доступних місцях із застосуванням фото - і відеозйомки та спеціальних технічних засобів для спостереження.¹ Візуальне спостереження може здійснюватись з метою негласного отримання відомостей про осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів (об'єктів спостереження), місця їх постійного проживання чи тимчасового перебування, їх поведінку, транспортні засоби, які вони використовують, тощо. Шляхом спостереження за особою, річчю або місцем отримується об'єктивна інформація про злочинну діяльність окремих осіб, їх співучасників та зв'язки, встановлюється місцезнаходження осіб, які роз-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 768 с., С.679

шукуються органами досудового розслідування чи судом, з'ясовуються обставини безвісного зникнення людей, а також встановлюються місця зберігання знарядь, предметів вчинення злочинів і незаконно добутого майна. Візуальне спостереження за особою завжди має на меті пошук та фіксацію відомостей, що можуть використовуватись у доказуванні, а також з метою забезпечення інших слідчих та процесуальних дій: установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контрольованих та оперативних закупок товарів, затримання підозрюваного тощо¹.

За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, у якому послідовно, у хронологічному порядку із зазначенням точного часу, а також місця події міститься опис результатів візуального спостереження. Додатками до протоколу спостереження за особою, річчю, місцем можуть бути фотографії, відео-матеріали, стенограми, аудіозапис, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї негласної слідчої (розшукової) дії².

Залучення до спостереження за особою, річчю або місцем спеціаліста може бути здійснено на підставі ч. 6 ст. 246 КПК України. Разом з тим, зазначений аспект залишається нормативно неврегульованою та практично невідпрацьованою нормою. До кола осіб, що можуть залучатися слідчим чи прокурором до проведення НС(Р)Д окремі науковці відносять спеціалістів у певних галузях знань, перекладачів, а також осіб, що конфіденційно співпрацюють із уповноваженими законодавством органами.³

Така теза є виправданою з точки зору теорії ОРД та підтверджується логікою законодавця, який передбачив можливість використання конфіденційного співробітництва слідчими, що закріплене у ст. 275 КПК України. Окремі вчені зазначають, що особи, які співпрацюють з органами досудового розслідування на конфіденційній основі, також можуть допомагати у створенні умов для безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій або ж брати особисту участь в їх здійснен-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. -К.:Юстініан, 2012.-1224 с.,

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [із змінами і доповненнями на 04.07.2013] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – ст. 288.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 768 с., С.679

ні¹. Разом з тим, існує низка організаційно-правових питань, що виникають в контексті залучення вказаних категорій осіб до спостереження за особою, річчю або місцем. Наприклад, правовий механізм залучення конфідентів до проведення зазначеної НС(Р)Д практично відсутній. А особливості організаційно-тактичного втілення спостереження за особою, річчю або місцем, об'єктивно не дозволяють залучити до проведення зазначеного виду НС(Р)Д перекладачів або інших спеціалістів на виконавчому етапі. Враховуючи те, що відомості про факт, форми та методи проведення НС(Р)Д не підлягають розголошенню (ч. 1 ст. 246 КПК України), коло осіб, які можуть бути залучені до проведення слідчих дій обмежується ступенем доступу осіб до державної таємниці взагалі і судового провадження у конкретній кримінальній справі.

Мищенко С.М. зазначає, що до осіб, які можуть залучатися до проведення спостереження за особою, річчю або місцем слід віднести спеціальні оперативні підрозділи, діяльність яких спрямована саме на професійне здійснення спостереження². Спираючись на наявний аналіз оперативно-розшукової практики науковець наголошує на тому, що для отримання необхідних результатів від зазначеного заходу необхідно володіти певними професійними здібностями, які десятиріччями накопичувались у підрозділах, що здійснюють візуальне спостереження та інші заходи оперативного документування. Разом з тим, ч.6 ст. 246 КПК зазначає, що за дорученням слідчого, проводити НС(Р)Д мають право уповноважені підрозділи визначених КПК державних органів. В такому разі спеціальні оперативні підрозділи, діяльність яких спрямована саме на професійне здійснення спостереження, доцільніше віднести до органів, що уповноважуються слідчим на проведення спостереження за особою, річчю або місцем, аніж до осіб, що залучаються до проведення зазначеної НС(Р)Д. Тобто правовий статус таких осіб потребує більш конкретного визначення для того, щоб віднести їх до категорії виконавців НС(Р)Д або осіб залучених до їх проведення.

Наступним питанням, що потребує окремого нормативного регулювання є залучення учасників негласної слідчої (розшукової) дії спостереження за особою, річчю або місцем до подальших процесуальних дій.

В ч. 2 ст. 256 КПК України передбачено, що на будь-якій стадії кримінального провадження особи, які проводили негласні слідчі (роз-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 768 с., С.629.

² Ківалов С.В., Мищенко С.М., Захарченко В.Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар - Х.: Одіссея, 2013. - 1104 с., с.576

шукові) дії або були залучені до них, можуть бути допитані в якості свідків. Допит вказаних осіб може мати на меті здійснення перевірки законності проведених негласних слідчих (розшукових) дій та отримання консультацій або роз'яснень змісту отриманих результатів¹.

Разом з тим, організаційно-тактичні засади проведення спостереження за особою, річчю або місцем та установочні дані учасників є захищеною законом таємницею. У виняткових випадках окремі відомості можуть бути розкриті для всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, за умови, що досудове розслідування та судове провадження здійснюються із дотриманням режиму секретності. Проте, законодавець не визначає правовий та організаційний механізм їх залучення до судового засідання. Разом з тим, оскільки діяльність підрозділів, діяльність яких спрямована на професійне здійснення спостереження, ґрунтується на засадах законності та конспіративності, питання залучення учасників НС(Р)Д, до допиту в судовому засіданні потребує правового регламентування.

Співробітники зазначених підрозділів виконують поставлені завдання негласно, на засадах конспіративності. Тому, розголошення відомостей здобутих в ході зазначеної НС(Р)Д неминуче призведе до розкриття форм та методів їх роботи. Також, у разі розкриття їх установочних даних на судовому засіданні існує можливість переслідування таких осіб стороною обвинувачення з метою впливу на них та зміни їх показів. Випадки тиску на свідків широко відомі та не потребують окремого роз'яснення. Актуальною проблемою в контексті зазначеного, може бути встановлення за свідком у кримінальній справі незаконного стевення з боку співучасників злочину. Вказане, в свою чергу, поставить під загрозу безпеку життя та здоров'я не тільки співробітника, а і членів його родини і вочевидь, призведе до розкриття сил та засобів підрозділу візуального спостереження. Окрім того, оприлюднення у ході кримінального провадження персональних даних осіб, які проводили чи брали участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, зроби́ть неможливим подальше їх задіяння на відповідній ділянці роботи.

Тому, з метою уникнення негативних наслідків допиту свідків-учасників спостереження за особою, річчю або місцем, необхідно розробити організаційно-тактичні та правові засади залучення таких осіб до судового засідання.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [із змінами і доповненнями на 04.07.2013] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – ст. 288.

Право допитувати осіб, які проводили НС(Р)Д із збереженням у таємниці відомостей про них або із застосуванням заходів безпеки щодо них передбачене ч. 2 ст. 256 КПК. На думку В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила нерозголошення відомостей можуть передбачати обмеження внесення установчих даних до матеріалів кримінального провадження. Прийнявши рішення про застосування заходів безпеки, слідчому, прокурору або суду доцільно винести мотивовану постанову або ухвалу про зміну в матеріалах кримінального провадження прізвища, імені, по батькові особи, що брала участь у спостереженні за особою, річчю або місцем. Надалі у процесуальних документах зазначаються змінені дані, а достовірні відомості зазначаються лише у постанові (ухвалі) про зміну анкетних даних. Ця постанова до матеріалів кримінального провадження не додається, а зберігається окремо в органі, який здійснює досудове розслідування. Допит співробітників оперативних підрозділів, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, може здійснюватись відповідно вимог ст. 232 КПК, із мікшуванням звуку та відповідним форматом трансляції відео зображення, що не дозволить упізнати цю особу.¹

На нашу думку, слідчим, з метою забезпечення безпеки учасників НС(Р)Д, можуть активно використовуватися норми статей 97 та п.8 ст. 224 КПК. Так ст. 97 КПК передбачає можливість здійснювати показання з чужих слів. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні показання. В свою чергу, п. 8 ст. 224 КПК закріплює право не відповідати на запитання щодо осіб, які виконують негласні слідчі дії.²

Враховуючи вищевикладене, вважається за доцільне конкретизувати перелік категорій осіб, яких слідчий має право залучати до проведення НС(Р)Д, із зазначенням мети їх участі та ступеню обізнаності із матеріалами кримінального провадження, формами і методами роботи правоохоронних органів. Також пропонується здійснити наукове обґрунтування заходів безпеки, що дозволяли б розробити дієвий правовий механізм використання свідчень учасників спостереження за особою, річчю або місцем.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. -К.:Юстініан, 2012.-1224 с., с. 411.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [із змінами і доповненнями на 04.07.2013] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – ст. 288.